

DANNE NORDLING:

Ekonomisk demokrati

Det är inte ett strikt ekonomiskt system av ny typ som de svenska socialdemokraterna eftersträvar med en övergång till politisk-demokratiska beslutsformer i näringslivet – sk ekonomisk demokrati. Målet är inte en effektivare ekonomi utan en politisk förändring av det ekonomiska systemet i sig, skriver pol mag Danne Nordling, Ekonomisk demokrati är inte förenlig med ekonomisk effektivitet vare sig enligt planhushållningens teori eller marknadshushållningens praktik.

Om man inför politisk-demokratiska beslutsformer i näringslivet innebär detta övergången till ett annat ekonomiskt system. "Ekonomisk demokrati" som genomförs t ex med hjälp av löntagarfonder betyder att marknadsekonomin överges till förmån för en sorts socialism. Om löntagarfonderna däremot inte är ett led i "demokratiseringen" av näringslivet kan marknadsekonomin behållas. Men i så fall finns det inga sakligt hållbara skäl för några fonder.

Den svenska arbetarrörelsens socialism handlar i sina konkreta ögonblick mest om vad socialism inte bör innebära. Traditionellt har ju socialism inneburit förstatligande av produktionsmedlen. Men ett kollektivt ägande av företagen har i den internationella socialistiska debatten i allmänhet inte ansetts räcka för de reformer man önskat genomföra.

Det finns visserligen en teoretisk ekonomisk diskussion om sk marknadssocialism där staten äger produktionsmedlen och bestämmer priserna, men där företagen uppträder självständigt vinstmaximerande på olika marknader i konkurrens med varandra. Men detta system har ännu inte praktiserats någons i världen.

Marknadssocialism

I Jugoslavien har man kommit närmast marknadssocialismen även om det centralt planerande inslaget där är större än vad de marknadssocialistiska teorierna egentligen förutsätter. Här ansluter man också till en av de ursprungliga socialistiska traditionerna som kallas *gillesocialism*. Detta innebär att löntagarna själva skall driva företagen och genom själv-

styre och delaktighet i besluten uppnå värden av högre dignitet än materiell standardökning.

Någon delaktighet har löntagarna i Jugoslavien knappast fått i praktiken. Men den företagsdemokratiska socialismen utgjorde ändå grunden för den "nya vänstern" på 60-talet vilken har fått återverkningar långt in på 80-talet genom förslagen om löntagarfonder. Historiskt har dock gillesocialismen varken i debatten eller i praktiken förmått hävda sig mot statssocialismen.

Statssocialism

I det statssocialistiska systemet äger staten produktionsmedlen och samordnar den ekonomiska aktiviteten med hjälp av planering (tex 5-års planer) som ganska detaljerat reglerar företagets verksamhet. Avsikten med planhushållningen är att åstadkomma bättre ekonomisk effektivitet än marknadshushållningen som ofta i förklenande ordalag beskrivs som "ekonomisk anarki".

I teorin är alltså planekonomin ett strikt ekonomiskt system som med hjälp av datorer, statistik och vetenskaplig forskning skall öka produktionen snabbare och åstadkomma snabbare ekonomisk tillväxt än kapitalismen.

Att planeringen i praktiken fordrar politisk diktatur för att inte bli inkonsekvent bekymrade inte forna tidens socialister. Åstadkommandet av höjd materiell levnadsstandard och eliminerandet av arbetslösheten var viktigare värden än frihet och demokrati – sådana uppfattningar fanns nyligen även i Sverige när det gällde u-ländernas förhållanden.

Strängt taget var det planeringen som var vitsen med planhushållningen och inte det kollektiva ägandet. Förstatligandet var bara en praktisk åtgärd för att få företagen att snabbare lyda planeringsmyndigheternas påbud. En liten kvarleva av detta synsätt finns i Rudolf Meidners första förslag till löntagarfonder 1975:

"Den för näringspolitiken avgörande skillnaden när löntagarfonderna en gång äger majoritetsposten i flertalet stora företag kan antas bli att samhället kommer att lättare kunna få gehör hos företagen även för mycket långtgående krav på samordning och planering."
"Löntagarfonder" sid 108

Att centralplanering är möjlig utan att den privata äganderätten upphävs visar exemplen från krigsekonomierna under

Diagram 1

Ägandeform	Beslutssystem och beslutskriterier:	
	1 Ekonomiska kriterier	
	Decentraliserat	Centraliserat
Privat ägande	Marknadsekonomi Tyskland 50-talet	Krigsekonomi Tyskland 30-talet
Kollektivt ägande	Marknadssocialism (Jugoslavien)	Planhushållning Öststaterna

andra världskriget och under fredstid även Tyskland på 30-talet. Också dagens Japan kan kanske ses som ett exempel där dock centralplaneringen inte drivits tillnärmelsevis så långt som i övriga exempel.

"Demokratisk socialism"

Den svenska arbetarrörelsen strävar emellertid efter en socialism som inte inryms i någon av de fyra rutorna i diagram 1. Löntagarstyrda företag och marknads-socialism strider mot den solidariska lönepolitiken och skulle uppmuntra "företagsegoism". Planhushållning avvisas likaså eftersom den är oförenlig med politisk demokrati. Den svenska "demokratiska socialismen" är enligt Gunnar Nilsson av "blå-gul" modell och har inte praktiserats någon annanstans i världen.

I själva verket är det inte ett strikt ekonomiskt system av ny typ som man är ute efter. Det är inte en effektivare ekonomi som är målet utan i stället en politisk förändring av det ekonomiska systemet i sig. "Ekonomi skall kontrolleras enligt principen en-man-en-röst. Nu har vi 'graderad' rösträtt inom ekonomi" som Anna Hedborg på LO uttryckt saken.

Kritiken av "kapitaliststyret"

Den beskrivning av dagens ekonomiska förhållanden som gavs i LO:s stora kampanj "Vem äger jobben?" hösten 1977 visar också att ekonomin uppfattas som ett politiskt system för näringslivet. Kommunisterna och den äldre typen av socialister brukar beskriva ekonomiska

missförhållanden som följer av det kapitalistiska systemet vilket bygger på att företagen strävar efter profit i stället för att tänka på det allmännas bästa. Men LO förmedlade år 1977 i stället bilden av en "anonym och odemokratisk maktkoncentration i näringslivet" som skulle innebära att Sverige bara delvis är demokratiskt.

LO liknade alla förmögenheter vid en båt. En liten del av båten är rodret – dvs aktier. Rodret styr båten men aktieägarna är inte demokratiskt utsedda utan det räcker med tre personer i 90 procent av börsföretagen för att tillsätta styrelsen. LO kommenterade i kampanjtidningen med orden:

"Miljontals människor, och hela orters livsvillkor, är i dag beroende av beslut som fattas av några få odemokratiskt tillsatta personer i det privata näringslivet."

Kritiken riktar sig varken mot kapitalägarnas "profitintresse" eller mot att de har satt konkurrensen ur spel genom att en och samma ägargrupp skulle kontrollera en hel bransch eller liknande. Man skulle därför kunna karaktärisera LO:s beskrivning av dagens näringsliv som "kapitaliststyret" vars maktinnehavare fattar beslut efter eget godtycke obundna av alla snävt begränsande regler och principer. Därför skulle Sverige kunna ses som ett klart exempel på ett odemokratiskt politiskt system för näringslivet.

Eftersom alla kapitalägare inte sorterar under samma ägargrupp har detta beslutssystem placerats under rubriken "Decentraliserat" i diagram 2 som innefattar de fyra system som istället för ekonomiska kalkyler använder sig av politiska överväganden.

Diagram 2

Ägandeform	Beslutssystem och beslutskriterier:	
	2 Politiska kriterier Decentraliserat	Centraliserat
Privat ägande	"Kapitaliststyre"	Subventioner och regleringar (Åsling)
Kollektivt ägande	Utopia	Ekonomisk demokrati "Fondsociasim"

Centralplanering blir nödvändig

Den ekonomiska demokratin syftar enligt LO 1977 till ett övertagande av de gamla, odemokratiskt tillsatta, kapitalägarnas roll för att därmed förhindra att företag flyttas eller läggs ned. I de två senaste förslagen till löntagarfonder har man gjort försök att bygga upp det nya ägandet som ett decentraliserat system med 24 länsfonder. Men ett decentraliserat beslutssystem som inte är baserat på någon strikt kalkyleringsprincip utan är beroende av tillfälliga politiska opinioner är och förblir en utopi.

Besluten måste samordnas på något sätt. Annars kan stödet till sysselsättningen i en region hota att leda till nedläggningar i en annan region där liknande produkter tillverkas. Stig Malm formulerar detta i en intervju i Svensk Tidskrift sålunda: "Det måste alltså finnas en central övergripande planering."

Rudolf Meidner säger i skriften "Om löntagarfonder" utgiven i början av 1982 att det motsatspar som borde diskuteras är "privat maktkoncentration å ena sidan och maktkoncentration i händerna på kollektiva enheter å den andra".

I LO 80-rapporten talas det om att de centrala fackförbunden och LO kan

överbrygga de lokala intressena genom att anlägga branshperspektiv och ett "långsiktigt nationellt synsätt som griper över hela näringslivet".

Lika litet som Sverige skulle kunna styras utan riksdag och regering med enbart landstingen som bas skulle det svenska näringslivet kunna styras av löntagarnas landsting så länge som företagen är beroende av varandra och har verksamhet över hela Sverige och världen. Den ekonomiska demokratin måste därför placeras i rutan nere till höger i diagram 2.

Faran med subventioner

Motsvarigheten till detta system med bibehållet privat ägande finns i rutan ovanför och karaktäriseras av subventioner och regleringar för att tillfredsställa de politiskt mest högröstade opinionerna. Skärholmsfruarna och livsmedelssubventionerna var ett tidigt exempel. Hungerstrejker för att hindra nedläggningar är ännu inte så vanliga. Men demonstrationståg och uppvaktningar för sysselsättning i den egna regionen har under Åslings akutmottagnings tid många gånger lönat sig. Till slut ökade budget-

underskottet så mycket att mottagningen fick stänga.

Men med den ekonomiska demokrati genomförd öppnar en ny "subventionskassa" som ytterligare kommer att deformera det ekonomiska systemet även om man på centralt håll kommer att försöka behålla ett minimum av ekonomisk rationalitet i kapitalsatsningarna. Men mer ekonomisk effektivitet kräver 5-års planer, centraldirigering och expertvärde i stället för dagsaktuellt politiskt "bröd och skådespel". Ekonomisk demokrati är inte förenlig med ekonomisk effektivitet vare sig enligt planhushållningens teori eller marknadshushållningens praktik.

Konsekvenser för ekonomin

Hur kan då förslagsställarna påstå att den ekonomiska demokratin egentligen inte kommer att få några konsekvenser för ekonomin i Sverige? Svaret på frågan ligger i arbetarrörelsens perspektiv på den förändring som skall inträffa – nämligen från rutan "kapitaliststyre" nedåt och åt höger. Enligt detta perspektiv är näringslivet redan kapitalägarstyrt. Det är bara fråga om att ersätta de odemokratiskt utsedda aktieägarna på bolagsstämmorna med demokratiskt utsedda

kapitalägare som litet mer tar hänsyn till löntagarnas intressen.

Men för dem som ser förändringen gå från rutan "marknadsekonomi" i diagram 1 till fondsocialism" i diagram 2 är steget det längsta tänkbara. Det innebär ju även ett byte av beslutskriterier – dvs en förändring inte i två utan i tre dimensioner. Förändringen är sålunda större än enbart en övergång till lärobokens planhushållning.

Om man åter tittar på LO:s liknelse med fartyget och rodret som består av aktier kan man säga att arbetarrörelsen vill byta ut den maktfullkomlige roregångaren (aktieägarna) eftersom han inte är demokratiskt utsedd. Men en båt styrs bara av roregångaren i formell mening. Han kan inte snurra på ratten efter eget godtycke utan måste ta order från styrmannen. I dagens näringsliv är det vinsten som är styrmannen och som i egentlig mening styr fartyget mellan grunden produktionskostnaderna och konsumenternas önskemål.

Byter man ut roregångaren mot löntagarfonder och styrmannen mot ekonomisk demokrati kommer seglatsen att bli vådlig när alla skall vara med om att rösta om hur ratten skall snurras. Hur skall man kunna undvika att skutan Sverige kör upp på något av de två grunden och fastnar?